

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2022, c. 8, s. 1: 31-60

**COVID-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim:
İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri Öğretim Elemanlarının Görüşleri**
Distance Education During the COVID-19 Pandemic Process: Views of
Faculty Members of Theology/Islamic Sciences Faculties

Fatma KURTTEKİN

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi ABD,
Assistant Professor, Sivas Cumhuriyet University, Faculty of
Theology, Department of Religious Education
fkurttekin@cum.com

ORCID: 0000-0002-5083-4746

DOI: 10.47424/tasavvur.1067252

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Nisan / April 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Kurttekin, Fatma. "COVID-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim:
İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri Öğretim Elemanlarının Görüşleri". *Tasavvur -
Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8 / 1 (Haziran 2022): 31-60.
<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1067252>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz**

Pandemi süreciyle birlikte hızlı ve ani şekilde uygulanmaya başlayan uzaktan eğitime dair değerlendirmenin yapılabilmesinde eğitim sisteminin sac ayaklarından biri olan öğreticinin rolü ve tutumu önemiyet arz etmektedir. Bu amaçla çalışmada yüksek din öğretiminde uzaktan eğitimin etkileri, öğretim elemanlarının perspektifinden mercek altına alınmıştır. İlâhiyat/İslami ilimler fakültesinde görev yapan 134 öğretim elemanı araştırmaya katılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel nitelikli tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın verileri demografik bilgiler yanında 5'li Likert tarzında 40 maddeden oluşan anket formu ile toplanmıştır. SPSS 26 programıyla analizler betimsel istatistik yöntemlerinden frekans (f), yüzde (%) ve ortalama (\bar{x}) hesaplamaları ile yapılmıştır. Teknoloji kullanımı ve uzaktan eğitim destek biriminin rolü, derslere hazırlık ve motivasyon, öğretim süreci ve yöneme dair genel değerlendirme boyutlarındaki bulgular tablolarla sunulmuş ve yorumlanmıştır. Sonuçta ilk etapdaki kaygı ve endişenin öğretim elemanlarında azaldığı, kendilerini uzaktan eğitim yöntemine yeterince adapte edebildikleri ancak derslerden alınan verim, öğrencilerin derse katılım oranları ve kullanılan ölçme-değerlendirme yöntemlerinden memnun olmadıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle uygulamalı derslerin kazanımlarına ulaşmasında oldukça yetersiz bulunan uzaktan eğitimin ilâhiyat/İslami ilimler fakülte programına entegrasyonu tam olarak sağlanamamıştır. Geleneksel eğitimi destekleyici pozisyonda değerlendirilen uzaktan eğitime yönelik negatif sayılabilecek olumsuz tutumun ise yapılacak iyileştirme çalışmaları ile değişebileceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, COVID-19 Pandemi, Uzaktan Eğitim, İlâhiyat/İslami İlimler Fakültesi, Öğretim Elemanı.

Abstract

* Araştırmada kullanılan anket formu için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulu'nun E-60263016-050.06.04-55716 sayılı yazısı 07/07/2021 tarihli kararıyla izin alınmıştır.

* Araştırmada kullanılan veri toplama aracına kaynaklık eden "COVID-19 Pandemi Sürecinde Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi" adlı çalışmasındaki anket formundan araştırmamızda yararlanmamıza izin veren sn. Doç. Dr. Hamiyet Sayan hanımefendiye teşekkürlerimi sunarım.

The role and attitude of the faculty members, who is one of the pillars of the education system, is important in making the evaluation of distance education, which began to be implemented quickly and suddenly with the pandemic process. For this purpose, the effects of the use of distance education in higher religious education were examined from the perspective of the faculty members. 134 faculty members working in faculty of theology/Islamic sciences participated in the research. In the research, the descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was used. The data of the study was collected with a survey form consisting of 40 items in the five-point Likert type as well as demographic information. The analysis were made with SPSS 26 program using frequency (f), percentage (%) and mean (\bar{x}) calculations from descriptive statistical methods. The findings in the dimensions of technology use and the role of the distance education support unit, preparation for lessons and motivation, teaching process and general evaluation of the method are presented in tables and interpreted. As a result, it was revealed that the anxiety and worry in the first stage decreased in the faculty members, they could adapt themselves to the distance education method sufficiently, but they were not satisfied with the efficiency of the courses, the attendance rates of the students, the assessment and evaluation methods used. The integration of distance education, which was found to be quite inadequate especially in achievements of applied courses, could not be fully achieved in the theology/Islamic sciences faculty programme. It can be said that the negative attitude towards distance education, which is evaluated as in the position of supporting traditional education, may change with the improvement works to be carried out.

Key words: Religious Education, COVID-19 Pandemic, Distance Education, Faculty of Theology/Islamic Sciences, Faculty members.

Giriş

Çin'in Wuhan eyaletinde 2019 yılı Aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 olarak adlandırılan virüs, kısa sürede birçok ülkeye yayılarak tüm dünyayı etkileyen uluslararası bir boyuta ulaşmıştır.¹ Virüsün hızlıca tüm dünyaya

¹ Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), "COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu" (Erişim 07 Ocak 2021).

yayılması ve pandemiye dönüşmesi sonucu birçok devlet birtakım tedbirlere başvurmuştur. Sosyal hayatı sınırlayan bu tedbirler arasında okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm kademelerde eğitim kurumlarının hızla kapatılması da yer almıştır.

Türkiye de diğer dünya ülkeleri gibi öğrencilerin pandemi koşullarında eğitime devam edebilmeleri için uzaktan eğitim (UE) sistemini tercih etmiştir. Bilindiği üzere UE, teknolojik gelişmelerle eğitimi mekan ve zaman sınırlandırmasının dışına taşımakta, çeşitli ve geniş kitlelere hitap edebilmektedir.² Bu olağanüstü durum karşısında, eğitime UE ile devam etme kararı alan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 17 Mart 2020’de yayınladığı “Uzaktan Öğretim Yol Haritası”nda kısaca UE birimi bulunan üniversitelerin vakit kaybetmeden UE planlarını hazırlayarak uygulanacağını, UE birimi olmayan üniversitelere gerekli desteğin ve koordinasyonun YÖK’ten sağlanacağını, materyal ve içerik ihtiyacını karşılamak için Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi’nin katkılarıyla YÖK bünyesinde “YÖK Dersleri” adı verilen arayüzün erişime açılacağını ve bu havuzun üniversitelerin katkılarıyla geliştirileceğini duyurmuştur. Sınavların ise yüz yüze gerçekleştirilmeyeceği, üniversite yetkili kurullarınca tercih edilecek “dijital imkânlar” veya “ödev, proje gibi alternatif yöntemler uygulanarak” yapılacağı bildirilmiştir.³ YÖK’ün aldığı karar sonrasında 23 Mart 2020 tarihinde 121 (%64), 30 Mart 2020’de 41 (%21,6), 6 Nisan 2020’de 25 (%13,2) üniversite, UE’ye geçmiştir. Ölçme değerlendirme sürecinde ise birden fazla yöntem bir arada (ödev%91, proje %83, çevrimiçi sınavlar %66, kısa sınav %58 oranında) kullanılmıştır.⁴

Bu süreçte alınan önlemler sonucu uygulanan UE’ye yönelik öğretim elemanlarının görüşlerinin tespit edilmesi, atılması gereken adımlarda yol gösterici olması açısından önemlidir. Pandemi sürecinde UE’ye yönelik algı ve tutumları konu edinen zengin ve geniş bir literatür oluşmuştur. Yüksek din öğretimi alanında ise paydaşlarına göre UE’nin yüksek din öğretimine etkisi,

² Salih Uşun, *Uzaktan Eğitim* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2006), 210-221; Aytekin İşman, *Uzaktan Eğitim* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2011), 14.

³ Yükseköğretim Kurumu YÖK, “Basın Açıklaması (18 Mart 2020)” (Erişim 01 Temmuz 2021).

⁴ Yükseköğretim Kurumu YÖK, “YÖK Üniversitelerimizdeki Uzaktan Öğretimin Bir Aylık Fotoğrafını Çekti” (Erişim 02 Temmuz 2021).

avantaj ve dezavantajlarını inceleyen Yazıbaşı ve arkadaşları (2021) ile yine paydaşlarına göre UE'nin verimliliğini ele alan Aydın ve arkadaşlarının (2021) çalışmasından bahsedilebilir. Yazıbaşı ve arkadaşlarının 25 ilâhiyat/İslami ilimler fakültelerinden 280 öğretim elemanının katılımıyla gerçekleştirdikleri ankete dayalı araştırmada katılımcılar teknolojik imkanları eğitim alanında kullanma konusunda kendilerini yeterli bulmuşlardır. Ancak UE'nin ilâhiyat/İslami ilimler programı için yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.⁵ Aydın ve arkadaşları ise konuyu Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler fakültesinde görev yapan beş öğretim elemanından toplanan nitel verilerle ele almıştır. Araştırmada öğretim elemanlarının teknolojik imkanlarla ders içerikleri ve materyal hazırlamakta problem yaşadıkları, derslerin bilgi düzeyinde kaldığı, öğrencinin takibinin zorlaştığı ortaya çıkmıştır.⁶ Bu çalışma ise UE'ye yabancı olmayan yüksek din eğitimi örgün kurumlarında görevlerini yapan öğretim elemanlarının tutumlarına odaklanan ilk araştırmalardan biridir. Öğretim elemanlarından gelecek olan dönütler UE'nin avantaj ve dezavantajlarının daha iyi tespit edilmesinin, eksikliklerin giderilmesinin önünü açacaktır. Bu bağlamda çalışmanın temel problemini "İlâhiyat/İslami ilimler fakültesi öğretim elemanları, pandemi süreci eğitim-öğretim uygulamalarından memnun mudur?" sorusu oluşturmaktadır. Alt problemler ise;

- Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının pandemi sürecinde UE faaliyetlerine yönelik genel değerlendirmeleri ne yöndedir?
- Öğretim elemanlarının UE'ye yönelik tutumları ne yöndedir?
- Öğretim elemanlarının UE'nin avantaj ve dezavantajlarına katılım düzeyleri nedir?

2. Yöntem

⁵ Muhammed Ali Yazıbaşı vd., "Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma", *ULUM* 4/1 (31 Temmuz 2021), 259-263.

⁶ Yusuf Aydın vd., "Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/4 (31 Ağustos 2021), 1141-1159.

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel nitelikli tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, bir durumu kendi koşulları içinde olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır.⁷

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2020-2021 öğretim yılında Ankara, Ankara Sosyal Bilimler, Akdeniz, Hakkâri, İstanbul, İzmir Kâtip Çelebi, Kocaeli, Recep Tayyip Erdoğan, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat/İslami İlimler Fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarıdır. Bu öğretim elemanlarından gönüllü olarak araştırmaya katılan 134 akademisyen ise araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki öğretim elemanlarının cinsiyet, yaş, unvan, hizmet süresi ve bölümlerine dair dağılımları şöyledir:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		f	%
Cinsiyet	Erkek	112	83,6
	Kadın	22	16,4
Yaş	25-31	5	3,7
	32-38	22	16,4
	39-45	50	37,3
	46 ve üstü	57	42,5
Ünvan	Öğr. Gör.	24	17,9
	Dr. Öğr.Üyesi	52	38,8
	Doç.	32	23,9
	Prof.	26	19,4
Hizmet süresi	1-3	17	12,7
	4-6	15	11,2
	7-10	19	14,2
	11-15	16	11,9
	16 ve üstü	67	50
Bölüm	Temel İslam Bilimleri	54	40,3
	Felsefe ve Din Bilimleri	64	47,8

⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2009).

İslam Sanatları ve Tarihi	16	11,9
Toplam	134	100

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %16,4'ü kadın, %83,6'sı erkektir. Dört grupta ele alınan yaş ortalamasına bakıldığında %3,7'si 25-31, %16,4'ü 32-38, %37,3'ü 39-45, %42,5'i 46 ve üstü yaş grubunda yer almaktadır. Ülkemizde internet kullanımının başladığı 1990'lı yıllar göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğunun bilgisayar ve internet kullanımına genç yaşlarda başladığı görülmüştür. Öğretim elemanlarının %17,9'u öğretim görevlisi, %38,8'i doktor öğretim üyesi, %23,9'u doçent ve %19,4'ü profesör ünvanına sahiptir. Ayrıca çalışma grubunu oluşturan öğretim elemanlarının %40,3'ü Temel İslam Bilimleri (TİB), %47,8'i Felsefe ve Din Bilimleri (FDB), %11,9'u ise İslam Sanatları ve Tarihi (İST) alanında; %12,7'si 1-3, %11,2'si 4-6, %14,2'si 7-10, %11,9'u 11-15, %50'si 16 yılı aşkın süredir kariyerine devam etmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılacak anket formunun hazırlanabilmesi için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Sayan'ın (2020)⁸ anket çalışması revize edilmiş ve ilâhiyat/İslami ilimler fakültesi öğretim elemanlarına uygulanmak üzere geliştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)'nun pandemi sürecinde UE ile ilgili hazırladığı raporda, kalitenin sürdürülüp eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için "teknolojik, içerik, pedagojik ve izleme-değerlendirme hazırlığının" yapılması önerilmiştir.⁹ Bu açıdan anket 14 tane demografik soru ile "Kesinlikle katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Kesinlikle katılmıyorum" şeklinde likert tarzında yer verilen 40 maddeden oluşmuştur. Anket sonuçları tablolar halinde verilerek yorumlanmıştır. Ankette yer alan 40 maddenin iç tutarlılık

⁸ Hamiyet Sayan, "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 11/42 (17 Ekim 2020), 100-122.

⁹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), "Distance Learning Strategies: What Do We Know about Effectiveness? - COVID-19 Education Webinar #5", *UNESCO* (14 Nisan 2020).

katsayısı Cronbach's Alpha testi ile hesaplanmıştır. 0,76 olarak bulunan iç tutarlılık katsayısı, anket formunun güvenilir olduğunu göstermiştir.¹⁰

2.4. Veri Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 26 programında betimsel istatistik yöntemlerinden frekans (f), yüzde (%) ve ortalama (\bar{x}) alınarak analiz edilmiştir. Ortalaması alınan maddelerde "Kesinlikle katılmıyorum"a 1, "Katılmıyorum"a 2, "Kararsızım"a 3, "Katılıyorum"a 4, "Kesinlikle katılıyorum" seçeneğine 5 puan verilmiştir. Maddelerin ortalamasını yorumlamada kullanılan nitelik grupları, sınıflama ölçeği ile oluşturulmuştur. Sınıflama ölçeğinde 'aralık genişliği (a)=Dizi genişliği/yapılacak grup sayısı' formülü kullanılmıştır. Buna göre 1.00-1.79 arası kesinlikle katılmıyorum, 1.80-2.59 katılmıyorum, 2.60-3.39 kararsızım, 3.40-4.19 katılıyorum, 4.20-5.00 tamamen katılıyorum şeklinde değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumu

İletişim teknolojilerini eğitim ile birleştiren UE "öğreten, öğrenen ve öğrenme kaynaklarının sınırlıklarını ve bu sınırlıkların yarattığı sorunları ortadan kaldırmaya çalışan, bunu yaparken de mevcut teknolojileri kullanan"¹¹ bir yöntemdir. UE'de ders öncesinde sistemi ve materyalleri hazırlama, ders içeriğini sisteme tanımlama ve yükleme, öğrencileri derse katılım için motive etme; ders esnasında dersi yürütme, öğrencilere rehberlik etme ve sistemsel aksaklıkları çözebilecek hazırlıkta olma, öğrenme ortamını izleme; dersin sonunda değerlendirme yapma ve sistemi sağlıklı bir şekilde sonlandırarak kayıt altına aldığı çevrimiçi yayını öğrencilerin erişimine sunmak için sisteme yükleme, öğreticilerin sorumlulukları arasındadır. Dolayısıyla öğretim elemanlarının pedagojik ve mesleki yeterliklerinin yanında UE ortamını hazırlayıp, izleyip değerlendirebilecek, muhtemel aksaklıkları çözebilecek ve öğren-

¹⁰ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum* (Ankara: Pegem Akademi, 2012).

¹¹ Ahmet Koç, "Covid-19 Salgını Sürecinde İlâhiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Modeli", *Milli Eğitim Dergisi* Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim (21 Ekim 2020), 855.

çilerine destek sağlayabilecek teknik yeterliğe sahip olması beklenmektedir.¹² Çünkü eğitim kurumları her ne kadar UE destek ve teknik birimlerine sahip olsa da öğrenme ortamında yaşanan aksaklıkların giderilmesi ilk etapta öğretim elemanlarından beklenmekte ve talep edilmektedir. Şurası da unutulmamalıdır ki öğretim elemanlarının UE'ye yönelik tutumları sadece sistemin sağlıklı yürütülmesi, verim ve kalitesini değil, öğrencilerin de bu teknolojilerin eğitimde kullanılmasına yönelik tutumlarını ve gelecekte bu yöntemin din eğitimi alanında kullanılma durumunu etkilemektedir. Bu yüzden esneklik, yeniliklere açıklık, sabır¹³ ve pozitif tutum, UE yönteminin başarısı için gereklidir.

3.1. Öğretim Elemanlarının UE Deneyimleri

Öğretim elemanlarının teknolojik araç kullanımı ve UE'ye yönelik bilgilerini tespit etmek amacıyla 9 soru yöneltilmiştir. Elde edilen cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 2. UE Hakkında Genel Durum

Sorular		f	%
İnternete bağlanmak için hangi cihazları kullanıyorsunuz?	Bilgisayar	38	28,4
	Telefon	3	2,2
	Bilgisayar-Telefon	75	56
	Bilgisayar-Tablet	2	1,5
	Telefon-Tablet	1	,7
	Hepsi	15	11,2
Uzaktan eğitimle ilgili bilginizin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	95	70,9
	Kararsızım	28	20,9
	Hayır	11	8,2
Uzaktan eğitimle ilgili kurs, seminer vb. etkinliğe katıldınız mı?	Evet	74	55,2
	Hayır	60	44,8

¹² Başak Gök - Ebru Kılıç Çakmak, "Uzaktan Eğitimde Ders Veren Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitim Algısı", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 28/5 (30 Eylül 2020), 1917.

¹³ Martha Daugherty - Barbara L. Funke, "University Faculty and Student Perceptions of Web-Based Instruction", *The Journal of Distance Education / Revue de l'Education Distance* 13/1 (1998), 21-39.

Uzaktan eğitim deneyim süreniz ne kadardır?	1-3 yıl	97	72,4
	4-7 yıl	21	15,7
	8-15 yıl	16	11,9
Uzaktan eğitimde hangi düzeyde ders veriyorsunuz?	Lisans	44	32,8
	Lisansüstü	1	,7
	Hepsi	89	66,3
Uzaktan eğitimi nerede veriyorsunuz?	Evden	75	56
	İşyerinden	33	24,6
	Diğer	26	19,4
Kurumunuzda uzaktan eğitim nasıl yürütülmektedir?	Senkron	78	58,2
	Asenkron	2	1,5
	Karma (Senkron+Asenkron)	54	40,3
Görev yapmakta olduğunuz kurumunuzun sunduğu teknolojik uygulamaları (Word, Excel, EBYS, Otomasyon Programları, Uzaktan Eğitim Programları) kullanım düzeyiniz nedir?	Çok iyi	26	19,4
	İyi	56	41,8
	Yeterli	44	32,8
	Çok az	5	3,7
	Yetersiz	3	2,2
Görev yapmakta olduğunuz kurumunuzda uzaktan eğitim hangi yazılım aracılığıyla gerçekleştirilmektedir?	Zoom	10	7,5
	Microsoft Teams	36	26,9
	Google Meet	32	23,9
	Diğer	56	41,8
		134	100

Tablo 2'den anlaşılacağı üzere öğretim elemanlarının internete erişmek için en yaygın şekilde kullandıkları araçlar bilgisayar ve telefon (%56)'dur. Katılımcıların çoğunluğu (%70,9), UE yöntemine dair bilgilerini yeterli seviyede görmektedir. Elde edilen sonuçlarda dikkat çeken hususlardan biri örneklem grubunun %44,8'inin UE ile ilgili herhangi bir etkinliğe katılmamasıdır ki katılımcılarının büyük bir kısmının (%72,4) UE deneyim süresi 1-3 yıl arasındadır. Katılımcıların %32,8'i lisans, %66,3'ü lisans ve lisansüstü düzeyde UE'yle ders vermektedir. Öğretim elemanlarının görev yaptıkları kurumlarda ise senkron (%58,2) ve senkron ile asenkron yöntemin birlikte kullanıldığı karma (%40,3) yöntem tercih edilmektedir. Tercih edilen yöntemde UE'nin

dezavantajları arasında sayılan devam, iletişim-etkileşim ve motivasyon eksikliklerinin¹⁴ minimuma indirilerek sunulan eğitimin kalite ve disiplininin artırılması amacının rol oynadığı düşünülmektedir. Bu veriler ve uygulamalar derslerin senkron işlenmesine dair YÖK tavsiyesinin (2020) ilâhiyat/İslami ilimler fakültelerinde ciddiyle takip edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca ilgili kurumlarda UE'de Zoom (%7,5), Google Meet (%23,9), Microsoft Teams (%26,9) gibi küresel ölçekte bilinen uygulamalar yanında kurumların kendilerinin geliştirdiği yazılım ve sistemleri (%41,8) kullandıkları görülmektedir. Bünyesinde UE birimi (UZEM) bulunan üniversitelerin aktif sistemlerini fakültelerinin hizmetine sunmalarının yanında yeni sistem ve programlara yer vermelerinde süreci daha başarılı bir şekilde yönetebilme isteği rol oynamış olabilir. Pandemi döneminin ilk safhalarında kamuoyunda güvenlik açıkları tartışılan yazılımların da bunda etkisi olabileceği gibi her birinin bünyesinde teknoloji, eğitim ve mühendislik gibi ilgili fakülte ve bölümlerin bulunduğu üniversitelerin muhtemel eğitim paradigma ve yöntemlerini hazırlama girişimlerinin de payı olabilir.

3.2. Öğretim Elemanlarının Teknoloji Kullanımı ve Destek Alma Konusundaki Görüşleri

Öğretim elemanlarının teknoloji kullanımı ve destek alma konusunda 6 maddeye verdikleri cevapların dağılımı ise şöyledir:

Tablo 3. Öğretim Elemanlarının Teknoloji Kullanımı ve Destek Alma Konusundaki Görüşleri

Maddeler	\bar{x}	Nitelik grubu
1. Alana göre uzaktan eğitimin etkisi değişmektedir.	3.84	Katılıyorum
2. Uzaktan eğitimin yürütüldüğü yazılım programından memnunuz.	3.54	Katılıyorum
3. Kullanılan programa göre dersin başarısının değişeceğine inanıyorum.	3.15	Kararsızım
4. Öğretim elemanları için bir destek merkezine ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.	3.89	Katılıyorum
5. Kurumumun sunduğu destek merkezinden yeterince yararlanıyorum.	3.54	Katılıyorum

¹⁴ Zeki Kaya, *Uzaktan Eğitim* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2002); Uşun, *Uzaktan Eğitim*.

ce yararlanabiliyorum.

6. Uzaktan eğitimde karşılaştığım problemleri çözebi- 3.85 Katılıyorum
liyorum.

Yükseköğretim kurumlarının sunduğu UE'ye dair bilgilendirici ve yönlendirici faaliyetler hem öğretim elemanlarının kaygısının azalmasına hem de UE yönteminin daha düzenli ve kontrollü yürütülmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda öğretim elemanlarının teknoloji kullanımı ve destek merkezlerinin faaliyetlerine dair düşüncelerinin analiz edildiği "Kullanılan programa göre dersin başarısının değişeceğine inanıyorum." (\bar{x} = 3.15) dışındaki maddelere (\bar{x} = 3.54-3.89) katıldıklarını belirtmişlerdir. Aniden geçiş yapılan UE'de deneyim, donanım eksikliği ve kullanılan programların birbirine benzer yapısı "Kullanılan programa göre dersin başarısının değişeceğine inanıyorum." maddesinde ortaya çıkan kararsız tutuma yol açmış olabilir. Bununla birlikte öğretim elemanlarının kurumlarının tercih ettiği UE programdan (\bar{x} = 3.54) memnun oldukları ve destek birimlerinden gerekli hizmeti aldıkları (\bar{x} = 3.54) söylenebilir. UE yönteminde yaşanabilecek problemleri aşmada yeterli becerilere sahip olduğu kanaatinde olan öğretim elemanlarının (\bar{x} = 3.85) yine de güçlü bir şekilde danışma ve destek merkezlerine ihtiyaç duydukları (\bar{x} =3.89) ortadadır. Dikkat çeken hususlardan biri de öğretim elemanlarının uzaktan öğretim yönteminin alana göre etkisinin değiştiği (\bar{x} = 3.84) kanaatinde olmalarıdır. Bu durum, UE'nin uygulama ağırlıklı disiplinlerde ve duyuşsal ile psikomotor kazanımların edinilmesinde yüz yüze eğitim kadar etkili bulunmamasına bağlanabilir.¹⁵

3.4 Öğretim Elemanlarının Derse Hazırlık ve Motivasyon Konusundaki Görüşleri

Ankette yer alan derse hazırlık ve motivasyon boyutuna dair 8 maddeye öğretim elemanlarının verdikleri cevaplar ise şöyledir:

Tablo 4. Öğretim Elemanlarının Derse Hazırlık ve Motivasyon Konusundaki Görüşleri

¹⁵ Nurullah Altaş, "Türkiye'de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 14/31 (01 Haziran 2016), 13.

Maddeler	\bar{x}	Nitelik grubu
1. Online olarak ders vermeyi seviyorum.	2.78	Kararsızım
2. Uzaktan eğitimde verdiğim derslerin istenilen başarı seviyesine ulaşmamasından kaygı duyuyorum.	3.98	Katılıyorum
3. Düzenli olarak senkron/asenkron verdiğim derslere hazırlanıyorum.	4.26	Kesinlikle katılıyorum
4. Uzaktan eğitim öğretici motivasyonumu olumsuz etkilemektedir.	3.54	Katılıyorum
5. Uzaktan eğitimde öğrencilerimi yeterince motive edebiliyorum.	2.80	Kararsızım
6. Uzaktan eğitim sistemimde öğrencilerimle kolay iletişim kurabiliyorum.	2.94	Kararsızım
7. Uzaktan eğitimde öğrencilerden yeterince dönüt alamıyorum.	3.61	Katılıyorum
8. Uzaktan eğitim için öğretim elemanlarının hazırbulunuşluk düzeyleri yeterlidir.	2.76	Kararsızım

Tablo 4’de görüldüğü üzere sırasıyla “Uzaktan eğitim için öğretim elemanlarının hazırbulunuşluk düzeyleri yeterlidir.” ($\bar{x}= 2.76$), “Online olarak ders vermeyi seviyorum.” ($\bar{x}= 2.78$), “Uzaktan eğitimde öğrencilerimi yeterince motive edebiliyorum.” ($\bar{x}= 2.80$) ve “Uzaktan eğitim sistemimde öğrencilerimle kolay iletişim kurabiliyorum.” ($\bar{x}= 2.94$) en düşük ortalamaya sahip nitelik grubu kararsız olan maddelerdir. Olumsuz soru kökünde hazırlanan ve ortalamaları yüksek olan öğretim elemanlarının verdikleri derslerin istenilen başarı düzeyine ulaşmaması kaygısı ($\bar{x}= 3.98$), öğrenciden dönüt alma ($\bar{x}= 3.61$) ve öğretici motivasyonları ($\bar{x}= 3.54$) ile birlikte değerlendirildiğinde derslerde hem öğrenci hem de öğretici için verimi arttıracak zengin içerik ve araçlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Mekânsal uzaklığın iletişim ve etkileşim engeline dönüşmemesi için tercih edilen senkron UE yönteminde olumlu bir çıktı ise öğretim elemanlarının düzenli olarak derslerine hazırlanmaya ($\bar{x}= 4.26$) devam etmeleridir. Literatüre bakıldığında ise Yazıbaşı ve arkadaşları (2021) öğretim elemanlarının öğrencilerle sistem üzerinde iletişim kurmada

herhangi bir sorun yaşamadıklarını, motivasyonlarının yüksek olduğunu ve UE konusunda kendilerini yeterli buldukları saptamıştır.¹⁶

3.5. Öğretim Elemanlarının UE Öğretim Sürecine Dair Görüşleri

UE’de deneyimlenen öğretim sürecine dair öğretim elemanlarının memnuniyet düzeylerini ortaya koymaya yönelik sorulan 7 maddeye verilen cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 5. Öğretim Elemanlarının Öğretim Sürecine Dair Görüşleri

Maddeler	\bar{x}	Nitelik grubu
1. Ders süreleri yeterlidir.	3.37	Kararsızım
2. Uzaktan eğitimde kullandığım materyaller yeterlidir.	3.40	Katılıyorum
3. Uzaktan eğitimde daha fazla materyal kullanılması gerektiğine inanıyorum.	3.49	Katılıyorum
4. Grup çalışmaları ile öğrenci sunumlarının etkili şekilde yapıldığı kanaatindeyim.	2.52	Katılmıyorum
5. Derslerde kullanılan kameranın ev ortamını yansıtmamasından rahatsızlık duyuyorum.	2.81	Kararsızım
6. Uzaktan eğitimin meslektaşlarımla olan sosyal ilişki ve akademik çalışmaların kalitesini düşürdüğüne inanıyorum.	3.51	Katılıyorum
7. Uzaktan eğitimin öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine ve çekingen davranışlarının azalmasına katkı sağladığını düşünüyorum.	2.34	Katılmıyorum

Tablo 5’e bakıldığında öğretim elemanları “Uzaktan eğitimin öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine ve çekingen davranışlarının azalmasına katkı sağladığını düşünüyorum.” (\bar{x} = 2.34), “Grup ve laboratuvar çalışmaları ile öğrenci sunumlarının etkili şekilde yapıldığı kanaatindeyim.” (\bar{x} = 2.52) önermesine katılmazken, “Derslerde kullanılan kameranın ev ortamını yansıtmamasından rahatsızlık duyuyorum.” (\bar{x} = 2.81) ve “Ders süreleri yeterlidir.”

¹⁶ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 242-260.

($\bar{x}= 3.37$) maddeleriyle ilgili kararsız tutum sergilemişlerdir. Ortaya çıkan bu tablo, UE ile sınıf yönetiminin zorlaştığını ve öğretici-öğrenci rollerinin değiştiğini göstermektedir. Öyle ki, “yetersiz” olarak değerlendirilebilen ders süreleri öğretim elemanı açısından hızlı anlatıma, uygulama ve gösterip-yaptırma gibi farklı öğretim yöntemlerinin kullanımına fırsat vermeyebilirken öğrencileri de pasif hale getirebilmektedir.¹⁷ Dolayısıyla soru sor(a)mayan öğrencinin dinleyip dinlemediğini ve dinlediklerini ne kadar anladığı da belirsiz hale gelmektedir. Kameraların ve mikrofonların aktif olarak kullanılmaması da beden dilinin öğreticiye sağladığı geri bildirim ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda hem öğrencinin hem öğretim elemanının aktivite alanı sınırlanabilmektedir. Bununla birlikte UE’de kullanılan materyaller yeterli bulunmakta ($\bar{x}= 3.40$) ancak içeriğin zenginleştirilip UE’nin kalitesini arttıracak çeşitli araç ve gereç ($\bar{x}= 3.49$) ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Literatürde ise öğretim elemanları UE’de çeşitli materyalleri etkili şekilde kullandıklarını belirtmekle¹⁸ birlikte kendilerini kısılan ders süreleri, değişen sistem ve öğrenci ihtiyaç ile beklentilerine uygun materyal hazırlama konusunda yetersiz görenler¹⁹ de olmuştur.

UE’nin bireysel ve bağımsız öğrenme ilkelerine dayanan felsefesi, öğrenci-ders materyali ilişkisini ön plana çıkarabilmektedir. Ancak bu durum hem öğrencilerin hem öğretim elemanlarının kendi aralarındaki hem de öğrenciler ile öğretim elemanlarının iş birliğini ve sosyal etkileşimini sekteye ($\bar{x}= 3.51$) uğratabilmektedir.²⁰ Buna ilaveten mesleki ve kişisel gelişimi zayıflatıp olum-

¹⁷ Aydın vd., “Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler”, 1151.

¹⁸ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 242.

¹⁹ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 244; Aydın vd., “Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler”, 1147.

²⁰ Öğrencilerin konu ile alakalı düşünceleri için bkz. Ömer Özdemir - İrfan Erdoğan, “Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 23,36; Ali Öncü - Recep Kırıcı, “Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Arapça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören

suz etkileyebilmektedir. Son olarak öğretim süreci boyutuyla ilgili kararsız bir tavrın ortaya çıktığı “Derslerde kullanılan kameranın ev ortamını yansıtmamasından rahatsızlık duyuyorum.” maddesinde uygulamaların arka plan zeminini değiştirmeye olanak tanıyan özelliklerinin olumlu etkisinin olduğu ifade edilebilir.

3.6. Öğretim Elemanlarının UE’ye Dair Değerlendirmeleri

Öğretim elemanlarının UE deneyimlerini ve genel olarak süreci değerlendirmelerine yönelik 19 maddeye verilen cevapların dağılımları şöyledir:

Tablo 6. Öğretim Elemanlarının Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri

Maddeler	\bar{x}	Nitelik grubu
1. Uzaktan eğitimde aldığım verimle yüz yüze eğitimden aldığım verim aynıdır.	1.82	Katılmıyorum
2. Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde eksiklik oluşturduğunu düşünüyorum.	4.31	Kesinlikle katılıyorum
3. Uzaktan eğitimin devam etmesi kanaatindeyim.	2.18	Katılmıyorum
4. Uzaktan eğitimin bağımsız öğrenme ve eleştirel düşünmeyi geliştirdiğine inanıyorum.	2.05	Katılmıyorum
5. Uzaktan eğitimin sınıf yönetimini kolaylaştırdığını düşünüyorum.	2.33	Katılmıyorum
6. Uzaktan eğitimin zaman tasarrufu sağladığına inanıyorum.	3.18	Kararsızım
7. Uzaktan eğitimin bireysel öğrenme ilkesine hizmet ettiğine inanıyorum.	2.63	Kararsızım
8. Uzaktan eğitimi örgün eğitime tercih ederim.	1.81	Katılmıyorum
9. Uzaktan eğitimde devam zorunluluğunun olmasının eğitimin kalitesini düşürdüğüne inanıyorum.	4.10	Katılıyorum

Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması”, *Turkish Academic Research Review* 6/5 (2021), 1440; İlyas Erpay, “Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri”, *Marifetname* 8/1 (2021), 200; Muhammet Fatih Genç - Süleyman Gümrükçuoğlu, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”, *Journal of Turkish Studies* 15/4 (2020), 419.

10. Uzaktan eğitimin sağlıklı yürütülmesi için altyapının yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum.	2.84	Kararsızım
11. Akademik dönem başında verilen uzaktan eğitim seminerlerinin verimli olduğunu düşünüyorum.	3.30	Kararsızım
12. Uzaktan eğitim, geleceğin eğitim sistemidir.	2.85	Kararsızım
13. Uzaktan eğitimle ilgili çalışmaların artırılması gerektiğini düşünüyorum.	3.50	Katılıyorum
14. Uzaktan eğitim, eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır.	2.37	Katılmıyorum
15. Uzaktan eğitimde yapılan ölçme ve değerlendirmeler sağlıklıdır.	1.76	Kesinlikle katılmıyorum
16. Uzaktan eğitim beklentileri karşılamaktadır.	1.98	Katılmıyorum
17. Uzaktan eğitim geleneksel eğitime alternatiftir.	2.25	Katılmıyorum
18. Uzaktan eğitimin sağlıklı yürütülmesi için ulusal bir standart oluşturulması gerekmektedir.	3.92	Katılıyorum
19. Uzaktan eğitimdeki deneyimlerimden sonra bakiş açım olumsuz yönde değişti.	2.90	Kararsızım

Tablo 6’da belirtildiği üzere öğretim elemanları UE yöntemine dair “Uzaktan eğitimde yapılan ölçme ve değerlendirmeler sağlıklıdır.” ($\bar{x}= 1.76$) maddesine kesinlikle katılmaz iken, “Uzaktan eğitimi örgün eğitime tercih ederim.” ($\bar{x}= 1.81$) “Uzaktan eğitimde aldığım verimle yüz yüze eğitimden aldığım verim aynıdır.” ($\bar{x}= 1.82$), “Uzaktan eğitim beklentileri karşılamaktadır.” ($\bar{x}= 1.98$), “Uzaktan eğitimin bağımsız öğrenme ve eleştirel düşünmeyi geliştirdiğine inanıyorum.” ($\bar{x}= 2.05$), “Uzaktan eğitimin devam etmesi kanaatindeyim.” ($\bar{x}= 2.18$), “Uzaktan eğitim geleneksel eğitime alternatiftir.” ($\bar{x}= 2.25$), “Uzaktan eğitimin sınıf yönetimini kolaylaştırdığını düşünüyorum.” ($\bar{x}= 2.33$), “Uzaktan eğitim, eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktadır.” ($\bar{x}= 2.37$) önermelerine katılmadıkları ortaya çıkmıştır.

UE’nin başarılı olabilmesi için kullanıcıların sorunsuz internet erişimine ulaşması gerekmektedir. Yaşanılan teknik eksikliklerin ülkenin her bölgesinde gerekli altyapı desteğinin olmamasından, üniversitelerin bazısının UE’yi ilk kez kullanmasından ve bütün kullanıcıların maddi/fiziksel imkanlarının eşit

olmamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.²¹ Bu bağlamda UE’de öğrencilerin öğrenme deneyimlerinin eşit gerçekleştiği söylenememektedir. İlaveten UE’nin beklentileri karşılamaması UE’nin geleneksel eğitime alternatif olarak düşünülmediği görüşünü desteklemektedir. UE’nin fırsat eşitliği sağlamadığını ifade eden öğretim elemanlarına göre sistemin bağımsız öğrenmeye ve eleştirel düşünmeye katkı sağladığı önermesi, öne çıkan avantajlardan biri değildir. Altı çizilen eksiklik, mevcut öğrenci profilinin tamamının bağımsız öğrenme becerisine sahip olmaması ve öğrencilerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu almakta çekimser davranabilmelerinden kaynaklanmış olabilir.²² Bireysel öğrenme yaklaşımlarını destekleyen UE’ye alışkın olmayan öğrencilerin hissettikleri artan sorumluluklar ve UE katılma koşullarındaki farklılaşma, dersteki performanslarını²³ ve öğretim elemanlarının verim ile motivasyona dair algılarına tesir edebilmektedir. Şurası da unutulmalıdır ki internetin bireylere sağladığı üretirken tüketen anonim yapısı, din gibi hassas konularda kontrol mekanizmasının sağlıklı işlemediği ve doğru kaynaklardan teyiti sağlan(a)madığında radikal tutuma veya nefrete kayan hatalı/yanlış öğrenmelere yol açabilmektedir. Bununla birlikte sınıf yönetiminin yorucu ve karmaşık bir hal almasından dolayı öğretim elemanlarının UE’yi verimli bulmadıkları, UE’ye devam etme beklentisi ve arzusu içinde olmadıkları söylenebilir. Öğretim elemanlarının UE’ye yönelik tutum ve ve-

²¹ Bk. Melike Ergün - B. Meltem Arık, *Eğitim İzleme Raporu 2020: Öğrenciler ve Eğitime Erişim | ERG* (24 Aralık 2020); YÖK, “YÖK Üniversitelerimizdeki Uzaktan Öğretimin Bir Aylık Fotoğrafını Çekti”.

²² İlahiyat Fakültesi lisans öğrencilerinin UE hakkındaki görüşleri için bkz. Özdemir - Erdoğan, “Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri”; Erpay, “Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri”; Mualla Selçuk vd., “The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?”, *Religious Education* 116/1 (2021), 74-90; Öncü - Kırıcı, “Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Araçça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması”; Genç - Gümrükçüoğlu, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”.

²³ Selçuk vd., “The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?”, 83; Özdemir - Erdoğan, “Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri”, 20.

rimliliğe dair algılarının dersin teorik veya uygulama ağırlıklı olması ile öğrenci katılımına göre değişebileceği de gözden kaçmamalıdır. Uygulamalı derslerin ekran karşısında anlatılması teorik bir kapsama yönelmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla çift yönlü iletişime dayanan interaktif UE modeli tek taraflı pasif bir yapıya dönüşmektedir. Ayrıca altyapı ve bağlantı problemlerinin yol açtığı odaklanma ve motivasyon sorunlarının yanında kısalan ders saatleri değerlendirme, tekrar ve pratik yapma imkanını kısıtlamaktadır. Bu bağlamda geleneksel eğitim sistemine odaklanan öğrencilerde yaşanabilen çeşitli problemlerin doğurduğu negatif sayılabilecek tutum, öğretim elemanlarında da görülmektedir. UE'den memnun olmayan öğretim elemanları dezavantajlı yönlerin giderilmesi ve mevcut uygulamaların iyileştirilmesiyle ilgili çalışmaların artırılmasını desteklerken UE'yi yüz yüze eğitime alternatif olarak değerlendirmemektedirler. Çünkü yüksek din öğretimi açısından geleneksel eğitim yönteminde öğreticinin denetiminde olan sınıf atmosferi, hatalı ve eksik eğitim çıktılarının anında düzeltilmesine olanak sağlamakta, sosyal becerileri pekiştirmektedir. Öğrencinin ise kendisini disipline etmesine ve öğrenmeleriyle ilgili farkındalığının artmasına yardımcı olmaktadır.

Ortaya çıkan bu tabloya binaen ilâhiyat/İslami ilimler fakülte programlarının tam olarak UE'ye entegre edilemediği söylenebilir. Bu entegrasyon eksikliğinin en fazla hissedildiği alanlar uygulamalı dersler²⁴ ile ölçme-değerlendirme sistemidir. Öğrenci ile öğretici arasındaki etkileşimin kısıtlı kalması nedeniyle öğretim elemanları öğrenme, uygulama ve değerlendirme'nin sağlıklı gerçekleştirilemediği görüşünde güçlü bir mutabakat içindedirler.²⁵ Basına da yansıyan sınav güvenliğine dair haberler²⁶ ve YÖK'ün dijital

²⁴ Hakan Özköse vd., "Uzaktan Eğitim Süreci için SWOT Analizi", *Middle Eastern - African Journal of Educational Research* 5/ (2013), 41-55; Mehmet Fatih Barış - Pınar Çankaya, "Akademik Personelin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri", *Journal of Human Sciences* 13/1 (15 Ocak 2016), 399-413; Mustafa Aksoğan - Meral Çalış Duman, "A Research on Academician Opinions on Distance Education in the COVID-19 Process", *NATURENGS*, (11 Kasım 2020), 38-49.

²⁵ Aydın vd., "Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler", 1149; Mehmet Dağ, "İlâhiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM Programlarında Kur'ân Dersi-Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar", *EKEV Akademi Dergisi* 17/55 (2013), 37-54.

sınavlarla ilgili kararları²⁷ ölçme-değerlendirmenin sağlıklı işlemesi için yeni yöntem ve uygulamalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

“Uzaktan eğitimin bireysel öğrenme ilkesine hizmet ettiğine inanıyorum.” (\bar{x} = 2.63), “Uzaktan eğitimin sağlıklı yürütülmesi için altyapının yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum.” (\bar{x} = 2.84), “Uzaktan eğitim, geleceğin eğitim sistemidir.” (\bar{x} = 2.85), “Uzaktan eğitimdeki deneyimlerimden sonra bakış açım olumsuz yönde değişti.” (\bar{x} = 2.90) maddelerinde ortaya çıkan öğretim elemanlarının kararsız tutumu düşündürücüdür. Öğretim elemanlarının UE'nin devam ettirilmesi ve geleneksel eğitime alternatif olabileceği fikrine katılmazken geleceğin eğitim sistemi olduğu yönündeki kararsız tutumları geleneksel ile UE'nin harmanlaşmış uygulamasına sıcak baktıkları şeklinde yorumlanabileceği gibi salgın gibi olağanüstü durumların ne zaman sona ereceğinin kestirelememesinden yani pandemi sürecinin belirsizliğinden de kaynaklanmış olabilir. Bu bağlamda yüksek din öğretiminde UE'nin ileriye dönük kullanımını ve entegrasyonunu düşünmek kaçınılmazdır.

“Uzaktan eğitimin zaman tasarrufu sağladığına inanıyorum.” (\bar{x} = 3.18) maddesi öğretim elemanlarının ders yükleri ve öğrenci sayısı ile derse katılımlarının yanında teknik yeterlik ve donanımdan etkilenen bir yapı arz etmektedir. Bu açıdan teknik aksaklıkların yol açtığı derslerin zamanında başlatılıp bitirilememesi durumlarında telafi ders programlarının hazırlanması, senkron ders kayıtlarının materyallerle sisteme yüklenmesinde karşılaşılan sorunlar, sistemde yapılan duyuru ve açıklamaların dikkate alınmamasından dolayı tekrarlanan rehberlik faaliyetleri, kalabalık sınıflarda ödevlerin incelenmesinin ve mesajların takibinin zaman alması²⁸, mesai kavramını ortadan kaldıran bir durum doğurabilmektedir. Teknolojik araçların sağladığı imkanlar öğrencilere öğretim elemanı ile her an etkileşime geçme fırsatı sunmaktadır. Bu da öğretim elemanın ders saatleri dışında zamanını alabilmektedir.

²⁶ Hürriyet, “Uzaktan eğitimde dikkat çeken olay! Çevrimiçi sınava çevrimiçi kopya...” (Erişim 01 Kasım 2021); Ceyda Karaarslan, “Online sınavda kopyaya üst düzey önlem”, *Sabah* (Erişim 01 Kasım 2021).

²⁷ Yükseköğretim Kurumu YÖK, “YÖK, Üniversitelerde Dijital Ortamda Gerçekleştirilebilecek Sınavların Temel İlkelerini Açıkladı” (Erişim 03 Temmuz 2021).

²⁸ Aydın vd., “Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler”, 1153, 1151.

“Akademik dönem başında verilen uzaktan eğitim seminerlerinin verimli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}= 3.30$) maddesinde ortaya çıkan kararsız tutumda ise öğretim elemanın UE’ye yönelik bilgi ve deneyimi önemli rol oynamaktadır. Çünkü örneklem grubunun yarısından fazlası (%55,2) sunulan seminer programlarına katılmıştır. Ancak herhangi bir UE bilgilendirme programına katılmayan %44,8 oranındaki öğretim elemanı ve kararsız tutum tablosu göz önüne alındığından personele yönelik bilinçlendirme ve bilgilendirme amacıyla gerçekleştirilen seminerler kısmen yeterli olmakla birlikte fakülte bazında gerçekleştirilmesi daha faydalı olacağı söylenebilir.

Öğretim elemanları “Uzaktan eğitimle ilgili çalışmaların artırılması gerektiğini düşünüyorum.” ($\bar{x}= 3.50$), “Uzaktan eğitimin sağlıklı yürütülmesi için ulusal bir standart oluşturulması gerekmektedir.” ($\bar{x}= 3.92$), “Uzaktan eğitimde devam zorunluluğunun olmamasının eğitimin kalitesini düşürdüğüne inanıyorum.” ($\bar{x}= 4.10$) önermelerine katılırken “Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde eksiklik oluşturduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}= 4.31$) ifadesine kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir.

Derslerdeki verim ve motivasyonun yetersiz bulunmasında kaygı, devam zorunluluğunun olmamasından kaynaklanan düşük ders katılımları²⁹, derse katılan öğrencilerin kamera ve mikrofonlarını açmamaları gibi unsurların yanında zaman zaman altyapı yetersizliği ve bağlantı kalitesinin düşüklüğünden kaynaklanan problemler sayılabilir. Ayrıca bu durum mekânsal farklılıktan kaynaklanan iletişim-etkileşim engellerini ortadan kaldırmaya en azından minimize etmeye çalışan senkron ders uygulamasını da anlamsız hale getirmektedir. Şurası da bir gerçektir ki lisans eğitimindeki öğrenci profili, derse katılım ve ders verimi ile bireylerin gönüllülük ve isteklerine dayanarak devam ettikleri lisansüstü eğitim programlarında ortaya çıkan katılım, motivasyon ve başarı tablosu doğal olarak farklılaşacaktır. Lisans grubunun lisansüstüne göre daha kabalık olması ve kurumların öğretim elemanlarına sağladığı ders birleştirme olanağı da öğrenme ortamını etkileyen unsurlardır. Nitekim ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin tutumlarına yönelik literatürde lisansüstü

²⁹ Yazıbaşı vd., “Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma”, 244.

programda yürütülen derslerin katılım ve verimi yüz yüze eğitim ile aynı hatta daha başarılı bulunabilirken³⁰ lisans programları için aynı ifadeleri söylemek mümkün değildir.³¹ Bu durum hem bizzat araştırmacının kendi UE deneyiminden hem de diğer öğretim elemanları ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan bir durumdur.

Sonuç ve Öneriler

Pandemi döneminde hızlı geçiş yapılan UE yöntemi, öğretici ve öğrencilerin teknolojiyi eğitimde kullanabilecek donanımda olmasını gerekli kılmıştır. Ekonomik ve zaman açısından da avantajlı olan UE, öğrencilerin daha geniş ve çeşitli kitlelere ulaşip hitap etme imkânı tanımıştır. Ancak internet teknolojisi, araç ve gereçlerinden bağımsız düşünülmemeyen UE'nin sağladığı avantajların yanında yapısından kaynaklanan dezavantajları da bulunmaktadır. Bu bağlamda ilâhiyat/İslami ilimler fakültelerinde görev yapan öğretim elemanlarının UE deneyimlerini inceleyen bu çalışmanın ulaştığı sonuçlar şöyle aktarılabilir:

Teknoloji kullanımı ve destek alanındaki maddelere verilen cevaplar öğretim elemanlarının senkron veya asenkron olarak derslerini işlemede ve içerik hazırlamada problem yaşamadıklarını göstermiştir. Üniversitelerin kendi yazılımları da dahil öğretim elemanları kullanılan uygulamalardan memnundur-

³⁰ Muhammet Fatih Genç vd., "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Bakışları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (24 Şubat 2021), 90; Yasemin İpek vd., "Covid-19 Kısıtlamaları Sürecinde Lisansüstü Öğrencilerin Çevrimiçi Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi (İlahiyat ve İslami İlimler Eğitim Programları Örneği)", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (ts.), 390-413.

³¹ Yazıbaşı vd., "Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma"; Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri"; Özdemir - Erdoğan, "Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri"; Selçuk vd., "The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?"; Genç - Gümrükçüoğlu, "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları".

lar. Literatürdeki bir çalışmada da bu bulgu desteklenmiştir.³² Dolayısıyla UE'ye ani ve hazırlıksızlık geçişin doğurduğu kaygının, endişenin azaldığı ve öğretim elemanlarının UE'ye dair bilgi ve becerilerine güvendikleri ifade edilebilir. Ancak öğretim elemanları, UE seminerlerine ve meslektaşlarının hazırbulunuşluk düzeylerine yönelik kararsız tutuma³³ sahiptirler. Bu kararsızlık online derslere yönelik duygusal tutum, öğrenci-öğretici motivasyonu, iletişim ve etkileşime de yansımaktadır. Her üniversitenin farklı UE yaklaşımı, her akademisyenin UE deneyiminin olmaması ve bilişim teknolojilerinin kullanımında farklı tutum ve seviyede olmaları bunun nedeni olarak düşünülebilir.

Katılımcıların teknoloji kullanımı hususundaki olumlu kanaatlerinin *derse hazırlık ve motivasyon ile öğretim süreci alanında* devam etmediği görülmüştür. UE uygulamalarının sağlıklı ve verimli şekilde yürütülmesi, gerekli önkoşulların sağlanmasından sonra akademisyenlerin bilgi, deneyim ve memnuniyetlerine bağlıdır. Elde edilen tablodan yüksek din öğretimi açısından bütün programlarda yaklaşık iki yıldır deneyimlenen UE'nin öğretim elemanlarının görüşleri temelinde istenilen kalite ve başarıda olduğu söylenememektedir. Dolayısıyla hissedilen tatminsizliğin online platformda sınırlanan yöntem kullanımı, zorlaşan sınıf yönetimi, etkileşimin beklentinin altında sürmesi ve katılımın istenilen düzeyde olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Öğrencilerin derslere düşük katılımı, öğretim elemanının motivasyonunu etkilemesinin yanında öğrencilerin gelişimlerinin takibini de zorlaştırmaktadır.

Değerlendirme alanında öğretim elemanlarından alınan dönütler ise yüksek din öğretiminin UE yöntemiyle yürütülebilmesi için altyapı-erişim, içerik-tasarım, mevzuat, iletişim-uygulama, öğrenci-öğretici hazırbulunuşluğu ve yeterliği ile kalite standartları açısından geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca öğretim elemanları UE'nin avantajları arasında sayılan bireysel öğrenme, eleştirel düşünme yeteneğini geliştirme ve eğitimde fırsat eşitliği

³² Yazıbaşı vd., "Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma", 243.

³³ Tefvik Fikret Koloğlu vd., "Öğretim Elemanlarının Uzaktan eğitimde Hazırbulunuşluklarının Önemi", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 2/1 (01 Ocak 2016), 52-70.

sağlama hususlarına da³⁴ (madde 4 ve 14) katılmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencinin gelişimi ve başarısına dair bu hususlardaki durumun olumsuz bir karaktere bürünmesinde öğrencilerden kaynaklanan (düşük teknoloji okuryazarlığı, motivasyon, ilgi) sebeplerle birlikte strateji ve politika eksikliği, donanımsal yetersizlik ve sosyal öğrenme eksikliği de rol oynamaktadır.³⁵

UE'nin yüksek din öğretimi alanında avantajlı mı dezavantajlı mı olduğuna dair soruya aranan cevapta araştırmaya katılan öğretim elemanları tarafından sürecin nispeten olumsuz ve kararsız bir tutumla kayıp bir dönem olarak değerlendirildiği, alternatif çözüm olarak tercih edilen UE'nin yüz yüze eğitime kadar verimli ve kaliteli bulunmadığı söylenebilir. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerin sunduğu potansiyelden tam olarak yararlanılmadığı (değerlendirme boyutu madde 1, 2, 3, 4, 5, 8, 14, 16, 17), UE'nin şu an için ilâhiyat eğitimi alanında geleneksel yüz yüze eğitimi destekleyici bir pozisyonda olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda ortaya çıkan tabloda doğrudan ya da dolaylı olarak 2005 yılından günümüze kadar tartışılmaların odağında uygulanmaya devam eden İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) programının³⁶ da etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

³⁴ Erkan Tekinarslan - M. Derya Gürer, *Uzaktan Eğitim* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2018); Melike Aydemir, *Uzaktan Eğitim Program, Ders ve Materyal Tasarımı* (Konya: Eğitim Kitapevi, 2018).

³⁵ Özdemir - Erdoğan, "Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri"; Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri"; Selçuk vd., "The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?"; Öncü - Kırca, "Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Arapça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması"; İrfan Erdoğan, "Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Akademik Dürüstlük", *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik* (Türkiye İmam Hatipliler Vakfı, 2021), 273-307; Genç - Gümürkçüoğlu, "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları".

³⁶ Altaş, "Türkiye'de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları"; Recep Kaymakcan vd., "Paydaşlarına göre ilahiyat lisans tamamlama (İLİTAM) programının değerlendirilmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 71-110.

Eğitim kalitesini ve verimini etkileyen unsurlardan biri, öğrenci ve öğretici arasındaki ilişkidir. Bu açıdan ilâhiyat alanına dair literatürdeki çalışmalarda lisans öğrencileri öğretim elemanlarının performansı, ders materyalleri ve ölçme-değerlendirmedeki yetersizlik ve dengesizlikten dolayı UE'yi verimli bulmayıp yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtirken³⁷; lisansüstü düzeyindeki öğrenciler ise UE'de dersleri tekrar dinleme, zaman tasarrufu ve kolay erişim avantajlarından dolayı UE'ye yönelik daha olumlu kanaate sahiptirler.³⁸ Bununla birlikte öğretim elemanlarının görüşleri, UE'ye dair avantaj ve dezavantajların iyi tespit edilmesi gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Sağlıksız, yetersiz geçirilen eğitim hayatının öğrencileri meslek hayatına hazırlamayacağı ortadadır. Bu açıdan "UE yetersiz!" diye bir kenara bırakmak çözüm değildir. Dolayısıyla bu bağlamda ihtiyaç ve beklentilerin karşılanması için şu önerilerde bulunulabilir:

UE'de mevcut sistem ve programların ilâhiyat müfredatında yer alan uygulamalı dersler için istenilen verim ve kaliteyi sağlayacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Yeni uygulamalar ve programlar, mesleki yeterliğin UE ile kazandırılabilmesi noktasındaki tereddütlerin azalmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda her üniversitenin kendine has bir yol haritası ve UE programı uygulaması yerine YÖK çatısı altında kalite standartlarının belirlenmesi iyileştirilme çalışmalarına katkı sağlayabilir.

³⁷ Genç - Gümrükçüoğlu, "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları"; Yazıbaşı vd., "Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma"; Aydın vd., "Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler"; Erpay, "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri"; Özdemir - Erdoğan, "Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri"; Selçuk vd., "The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?"

³⁸ Genç vd., "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Bakışları"; İpek vd., "Covid-19 Kısıtlamaları Sürecinde Lisansüstü Öğrencilerin Çevrimiçi Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi (İlahiyat ve İslami İlimler Eğitim Programları Örneği)".

Uygulamalı derslerin yanında en büyük eksiklerden biri olan ölçme ve değerlendirmelerin yetersiz ve sağlıklı bulunması³⁹ alternatif ölçme-değerlendirme teknikleri ile dijital ölçme araçlarının kullanımının yaygınlaşması ihtiyacına işaret etmektedir. Bu açıdan sınav güvenliği ve geçerliğini arttıracak “ürün ve süreç odaklı değerlendirmelerin”⁴⁰ gündeme alınması ve farklı ülkelerin özellikle yüksek din öğretimi alanında UE’de uyguladıkları ölçme-değerlendirme yöntemlerinin mercek altına alınması yol gösterici olabilir.

UE’nin verim ve kalitesini artırma ve bu konuda öğretim elemanlarının bakış açısını değiştirme noktasında atılabilecek adımlardan bir diğeri ise öğrencilerin dijital okuryazarlığını, eğitim teknolojilerine yönelik duyarlılığını ve farkındalığını arttıracak programlar hazırlanmasıdır. Bu bağlamda dijital okuryazarlık fakülte programlarına eklenebilir. Her ne kadar UE’nin mekansal-zamansal bağımsızlık özelliğine aykırı olsa da öğrencilerin derse katılımı zorunlu hale getirilebilir.

Kaynakça

- Aksoğan, Mustafa - Çalış Duman, Meral. “A Research on Academician Opinions on Distance Education in the COVID-19 Process”. *NATURENGS*, 38-49.
- Altaş, Nurullah. “Türkiye’de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 14/31 (01 Haziran 2016), 7-41.
- Aydemir, Melike. *Uzaktan Eğitim Program, Ders ve Materyal Tasarımı*. Konya: Eğitim Kitapevi, 2018.

³⁹Murat Tuncer - Ramazan Tanaş, “Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim Programlarına Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat ve Tunceli Üniversiteleri Örneği)”, *İlköğretim Online* 10/2 (2011), 776-784; Aksoğan - Çalış Duman, “A Research on Academician Opinions on Distance Education in the COVID-19 Process”.

⁴⁰Halil Sarı, “Evde Kal Döneminde Uzaktan Eğitim: Ölçme ve Değerlendirmeyi Neden Karantinaya Almamalıyız?”, *International Journal of Scholars in Education* 3/1 (26 Haziran 2020), 127.

- Aydın, Yusuf vd. "Yüksek Öğretiminde Uzaktan Eğitimin İmkânı ve Karşılaşılan Problemler: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/4 (31 Ağustos 2021), 1141-1159. <https://doi.org/10.18506/anemon.762996>
- Barış, Mehmet Fatih - Çankaya, Pınar. "Akademik Personelin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Görüşleri". *Journal of Human Sciences* 13/1 (15 Ocak 2016), 399-413.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi, 16. Baskı., 2012.
- Dağ, Mehmet. "İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programlarında Kur'ân Dersi- Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar". *EKEV Akademi Dergisi* 17/55 (2013), 37-54.
- Daugherty, Martha - Funke, Barbara L. "University Faculty and Student Perceptions of Web-Based Instruction". *The Journal of Distance Education / Revue de l'education Distance* 13/1 (1998), 21-39.
- Erdoğan, İrfan. "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uzaktan Eğitim ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Akademik Dürüstlük". *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik*. 2/273-307. Türkiye İmam Hatipliler Vakfı, 2021.
- Ergün, Melike - Arık, B. Meltem. *Eğitim İzleme Raporu 2020: Öğrenciler ve Eğitime Erişim* | ERG (24 Aralık 2020). https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR20_OgrencilerveEgitimeErisim.pdf
- Erpay, İlyas. "Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri". *Marifetname* 8/1 (2021), 169-204. <https://doi.org/10.47425/marifetname.935536>
- Genç, Muhammet Fatih vd. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Uzaktan Eğitime

Bakışları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*.
<https://doi.org/10.33415/daad.840675>

Genç, Muhammet Fatih - Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları". *Journal of Turkish Studies* 15/4 (2020), 403-422.
<https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43798>

Gök, Başak - Kılıç Çakmak, Ebru. "Uzaktan Eğitimde Ders Veren Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitim Algısı". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 28/5 (30 Eylül 2020), 1915-1931. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3914>

Hürriyet. "Uzaktan eğitimde dikkat çeken olay! Çevrimiçi sınava çevrimiçi kopya...". Erişim 01 Kasım 2021.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/uzaktan-egitimde-dikkat-cek-en-olay-cevrimici-sinava-cevrimici-kopya-41705157>

İpek, Yasemin vd. "Covid-19 Kısıtlamaları Sürecinde Lisansüstü Öğrencilerin Çevrimiçi Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi (İlahiyat ve İslami İlimler Eğitim Programları Örneği)". *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (ts.), 390-413. <https://doi.org/DOI:10.47525/ulasbid.1054860>

İşman, Aytekin. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2011.

Karaarslan, Ceyda. "Online sınavda kopyaya üst düzey önlem". *Sabah*. Erişim 01 Kasım 2021. <https://www.sabah.com.tr/egitim/online-sinavda-kopyaya-ust-duzey-onlem-5327819>

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 20. Baskı., 2009.

Kaya, Zeki. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2002.

Kaymakcan, Recep vd. "Paydaşlarına göre ilahiyat lisans tamamlama (İLİTAM) programının değerlendirilmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/26 (2013), 71-110.

Koç, Ahmet. "Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Modeli". *Milli Eğitim Dergisi* Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dü-

nyada Eğitim (21 Ekim 2020).
<https://doi.org/10.37669/milliegitim.770561>

Koloğlu, Tevfik Fikret vd. "Öğretim Elemanlarının Uzaktan eğitimde Hazırlanışluklarının Önemi". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 2/1 (01 Ocak 2016), 52-70.

Öncü, Ali - Kırıcı, Recep. "Covid 19 Pandemi Sürecinde İlahiyat Arapça Hazırlık ve Lisans Öğrenimi Gören Öğrencilerin Deneyimleri Hakkında Bir Durum Çalışması". *Turkish Academic Research Review* 6/5 (2021), 1414-1446. <https://doi.org/10.30622/tarr.1022615>

Özdemir, Ömer - Erdoğan, İrfan. "Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 11-41. <https://doi.org/10.53112/tudear.999869>

Özköse, Hakan vd. "Uzaktan Eğitim Süreci için SWOT Analizi". *Middle Eastern - African Journal of Educational Research* 5/ (2013), 41-55.

Sarı, Halil. "Evde Kal Döneminde Uzaktan Eğitim: Ölçme ve Değerlendirmeyi Neden Karantinaya Almamalıyız?" *International Journal of Scholars in Education* 3/1 (26 Haziran 2020), 121-128.

Sayan, Hamiyet. "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi". *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 11/42 (17 Ekim 2020), 100-122. <https://doi.org/10.5824/ajite.2020.03.004.x>

Selçuk, Mualla vd. "The Online Learning Experience of Theology Students in Turkey during the COVID-19 Pandemic: A New Disposition for RE?" *Religious Education* 116/1 (2021), 74-90. <https://doi.org/10.1080/00344087.2021.1879987>

Tekinarslan, Erkan - Gürer, M. Derya. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2018.

Tuncer, Murat - Tanaş, Ramazan. "Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim Programlarına Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Fırat ve Tunceli Üniversiteleri Örneği)". *İlköğretim Online* 10/2 (2011), 776-784.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). "COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu". Erişim 07 Ocak 2021. <http://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/1.%20Versiyon%20Covid-19%20Pandemi%20De%20C4%9Ferlendirme%20Raporu.pdf>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). "Distance Learning Strategies: What Do We Know about Effectiveness? - COVID-19 Education Webinar #5". UNESCO. 14 Nisan 2020. Erişim 30 Ağustos 2021. <https://en.unesco.org/events/distance-learning-strategies-what-do-we-know-about-effectiveness-covid-19-education-webinar-5>

Uşun, Salih. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2006.

Yazıbaşı, Muhammed Ali vd. "Covid-19 Pandemi Sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sistemi ile İlgili Tecrübelerinin Değerlendirilmesi Üzerine Nicel Bir Araştırma". *ULUM* 4/1 (31 Temmuz 2021), 231-264.

YÖK, Yükseköğretim Kurumu. "Basın Açıklaması (18 Mart 2020)". Erişim 01 Temmuz 2021. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>

YÖK, Yükseköğretim Kurumu. "YÖK, Üniversitelerde Dijital Ortamda Gerçekleştirilebilecek Sınavların Temel İlkelerini Açıkladı". Erişim 03 Temmuz 2021. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-dijital-sinavlarin-temel-ilkeleri.aspx>

YÖK, Yükseköğretim Kurumu. "YÖK Üniversitelerimizdeki Uzaktan Öğretimin Bir Aylık Fotoğrafını Çekti". Erişim 02 Temmuz 2021. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/uzaktan-egitime-yonelik-degerlendirme.aspx>